

الکوی ارتباط با مخالفان
در نظام حکومتی امام علی (علیه السلام)
(مورد: سالعه خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه)

تالیف:

دکتر میثم فرخی

بتول احمدی

سرشناسه: فرخی، میثم، ۱۳۶۵-
عنوان و نام پدیدآور: الگوی ارتباط با مخالفان در نظام حکومتی امام علی (ع) (مورد مطالعه خطبه‌ها و نامه‌های
نهج‌البلاغه) // تألیف میثم فرخی، بتول احمدی.
مشخصات نشر: تهران: دانشکده غیردولتی - غیرانتفاعی رفاه، انتشارات، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ۲۰۳ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۰۳۲-۰۰۱

موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - فضایل - احادیث
موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - احادیث
موضوع: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. - نهج‌البلاغه - ارتباط بین اشخاص
موضوع: ارتباط بین اشخاص - جنبه‌های مذهبی - اسلام
شناسه افزوده: احمدی، بتول، ۱۳۵۸-
شناسه افزوده: دانشکده غیردولتی - غیر انتفاعی رفاه
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ ف ۴ الف ۳۸/۰۹ BP
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۹۵۱۵
شماره کتابشناسی ملی: ۵۴۳۸۹۴۸

انتشارات دانشکده رفاه

عنوان کتاب: الگوی ارتباط با مخالفان در نظام حکومتی امام علی (ع)
(مورد مطالعه خطبه‌ها و نامه‌های نهج‌البلاغه)

مؤلف: دکتر میثم فرخی، بتول احمدی

ناشر: دانشکده رفاه

نوبت و سال انتشار: اول / ۱۳۹۷

شمارگان: ۵۰۰ جلد.

قیمت: ۱۷۰۰۰ تومان

حروف چینی، آماده‌سازی، صفحه‌آرایی: دانشکده رفاه

طراح جلد: حدیثه حسینیان

لیتوگرافی و چاپ: بنیاد فرهنگی رفاه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۵۰۳۲-۰۰۱

نشانی: تهران - میدان بهارستان - ضلع شرقی مجلس - ابتدای خیابان مردم -

کروچه شهید ندایی پور - انتشارات دانشکده رفاه - تلفن: ۳۵۰۷۴۲۵۰

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۷	سخن ناشر
۹	مقدمه
۱۳	فصل اول: مبانی نظری پژوهش
۱۳	۱. ارتباط
۱۴	۱-۱. عناصر ارتباط
۱۴	۱-۱-۱. منبع
۱۷	۱-۱-۲. پیام
۲۱	۱-۱-۳. مخاطب
۲۳	۱-۱-۴. کانال ارتباطی
۲۳	۱-۱-۵. واکنش (بازخورد)
۲۴	۱-۱-۶. پارازیت (اختلال) ارتباط
۲۵	۲-۱. سطوح ارتباطات
۲۶	۱-۲-۱. ارتباطات درون فردی
۲۶	۲-۲-۱. ارتباطات میان فردی
۲۸	۳-۲-۱. ارتباط شبکه‌ای
۲۸	۴-۲-۱. ارتباط جمعی
۲۹	۵-۲-۱. ارتباط گروهی
۲۹	۳-۱. وظایف ارتباطات
۳۰	۱-۳-۱. وظیفه پیوستگی
۳۰	۲-۳-۱. وظیفه اطلاعاتی و استدراکی

۶۷	۳-۲. مقوله‌های فرعی و اصلی
۶۹	فصل سوم: یافته‌های پژوهش
۶۹	۱. یافته‌های پژوهش
۶۹	۱-۱. کدگذاری و استخراج مفاهیم از خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه
۱۴۱	۱-۲. استخراج مقوله‌های فرعی و اصلی از خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه
۱۴۳	۳-۱. مقوله‌های اصلی
۱۴۴	۱-۳-۱. روش‌های ارتباط امام با مخالفان
۱۴۴	۱-۱-۳. خطابه
۱۴۵	۲-۱-۳. موعظه
۱۴۶	۳-۱-۱. جدال احسن
۱۴۷	۴-۱-۳-۱. استدلال
۱۴۸	۱-۳-۱. نامه
۱۴۸	۲-۳-۱. ابزارهای ارتباط امام با مخالفان
۱۴۹	۱-۲-۳-۱. آرایه‌های ادب
۱۵۳	۲-۲-۳-۱. آیات قرآن و روایت‌ها (ع)
۱۵۴	۳-۲-۳-۱. شعر
۱۵۵	۴-۲-۳-۱. مثال و نمونه
۱۵۵	۵-۲-۳-۱. عبرت از گذشته و پیشینیان
۱۵۶	۶-۲-۳-۱. بیم و ترس
۱۵۷	۷-۲-۳-۱. تشویق
۱۵۸	۸-۲-۳-۱. تهدید
۱۵۹	۹-۲-۳-۱. سوگند
۱۶۰	۱۰-۲-۳-۱. تحریک عواطف
۱۶۱	۱۱-۲-۳-۱. لعن و نفرین
۱۶۲	۱۲-۲-۳-۱. پیشگویی
۱۶۳	۱۳-۲-۳-۱. سؤال از مخاطب
۱۶۴	۱۴-۲-۳-۱. بیان افضلیت خاندان پیامبر (ع)
۱۶۵	۱۵-۲-۳-۱. مقایسه
۱۶۶	۱۶-۲-۳-۱. سرزنش
۱۶۶	۳-۳-۱. آداب ارتباط امام با مخالفان
۱۶۷	۱-۳-۳-۱. آماده‌سازی مخاطب
۱۶۸	۲-۳-۳-۱. مخاطب‌شناسی

۱۶۹	۳-۳-۳-۱. برخورد قاطع
۱۷۰	۴-۳-۳-۱. صبر و مدارا
۱۷۱	۴-۳-۱. ارزش های اخلاقی و انسانی حاکم بر ارتباط امام با مخالفان
۱۷۱	۱-۴-۳-۱. خیرخواهی نسبت به مخالفان
۱۷۲	۲-۴-۳-۱. حفظ حرمت و تکریم مخالفان
۱۷۳	۳-۴-۳-۱. اخلاق مداری
۱۷۴	۴-۴-۳-۱. اهداف برقراری ارتباط امام با مخالفان
۱۷۴	۳-۴-۱. هدایت مخالفان به سوی حق
۱۷۵	۲-۴-۴-۳-۱. صلح و آشتی
۱۷۷	جمع بندی و نتیجه گیری
۱۸۹	منابع و مأخذ
۱۹۵	نماینه

مقدمه

گسترده‌گی ارتباطات در تمام عرصه‌ها و حوزه‌ها بر کسی پوشیده نیست. ارتباطات، جزء تفکیک‌ناشدنی عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، ... و دینی محسوب می‌گردد. هر فردی برای رفع نیازهای خود ناگزیر از برقراری ارتباط و تعامل با دیگران است. بنابراین پرداختن به بحث ارتباطات، نیازمند بذل عنایت و توجه بیشتری است. نظام فکری و دیدگاه‌ها و نظریه‌های ارتباطی، ابتدا در غرب شکل گرفته و از آنجا به سایر جوامع، انتقال یافته است و طبیعتاً بر اساس فرهنگ و آداب و رسوم غربی پی‌ریزی شده است، نمی‌تواند کاملاً منطبق بر آداب و رسوم و فرهنگ جوامع دیگر باشد؛ از این رو هر جامعه‌ای نیازمند آن است که برای داشتن ارتباطات بهینه، از الگوهایی تبعیت کند که قرابت و همخوانی بیشتری با فرهنگ و آداب و رسوم خود داشته باشد. به همین ترتیب حکومت کنونی ایران نیز که حکومتی برگرفته از فرهنگ غنی اسلامی است و با فرهنگ غربی در جهاتی تفاوت دارد، شایسته است که در ارتباطات خود، از الگویی بهره جوید که سنخیت بیشتری با نظام حکومتیش دارد. در این راستا رجوع به منابع غنی تاریخ اسلام و سیره ائمه معصومین (علیهم‌السلام) می‌تواند کمک شایانی در جهت دستیابی به الگوی ارتباطی ایده‌آل نماید. امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) جایگاه و

شان والایی در فرهنگ اسلامی - شیعی دارند و گفتار و کردار ایشان نمونه ایده‌آلی برای الگوگیری و بومی‌سازی شیوه ارتباطات انسانی برای مسلمین محسوب می‌شود، اما علی‌رغم اینکه از زوایای گوناگون، سیره ایشان مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است ولی مطالعه قابل‌توجهی در مورد سیره ارتباطی ایشان صورت پذیرفته است. از این رو شایسته است به سان سایر موارد که از ایشان تبعیت می‌شود در جهت رسیدن به یک الگوی ارتباطی، با مطالعه و تحلیل سیره ارتباطی ایشان به این مهم نیز نائل گشت.

وقتی ارتباط سخن به میان می‌آید، ناگزیر اجزاء و عناصر ارتباطی به ذهن متبادری که در ارتباط، حداقل به سه عنصر نیاز دارد که عبارتند از منبع، پیام و مقصد (المدی، ۱۳۷: ۱۰۲). وقتی که یک منبع یا فرستنده پیام، پیامی را به مقصد یا گیرنده می‌رساند، ارتباط شکل می‌گیرد. بنابراین یکی از عناصر مهم ارتباط، مقصد یا مخاطب پیام است. مهم از آن جهت که اگر مخاطبی نباشد که پیام را دریافت کند، ارتباطی صورت نمی‌گیرد. ممکن است در ارتباط با دیگران، مخاطبانی موافق و یا مخالف با عقاید و تفکرات فرستنده پیام باشند. اینکه با هر کدام از ایشان چه رفتار باید شود و چگونه ارتباط برقرار کرد، جای تأمل دارد. داشتن رفتار مؤثر، ارتباطی که مورد هدف فرستنده پیام است، نیازمند قواعد و الگوهاست. شیوه‌های خاص خود را می‌طلبد. فرانک دنس^۱، یکی از محققان برجسته درم ارتباطات در سال‌های دهه ۱۹۷۰، پس از بررسی‌های زیاد به این نتیجه رسید که ارتباطات، زمانی مؤثر است که محرکی را به‌عنوان آغازگر و مورد نظر فرستنده با محرک مشهود گیرنده که از خود بروز می‌دهد، در یک راستا قرار دهد و آن دو را به‌گونه‌ای نزدیک به هم، مورد توجه قرار دهد (Dance, 1970: 201). و این بستگی به عوامل مختلف از جمله مهارت و صلاحیت فرستنده پیام یا ارتباط‌گر دارد. همان‌طور که پیشتر اشاره شد، برقراری ارتباط با دیگران و

تعامل با آن‌ها لازمه زندگی بشر است. در این میان روشن است با وجود ارتباطات، وجود اختلاف در میان افراد جامعه، امری بدیهی است؛ چرا که جامعه‌ای را نمی‌توان یافت که سلايق و تفکرات همگی یکسان و مانند هم باشد. در تمام دوران و اعصار، همواره حکومت‌ها با مخالفانی روبرو بوده‌اند که دارای تفکرات متفاوت بوده و به انحاء مختلف سعی در ایجاد تفرقه‌انگیزی و کارشکنی داشته‌اند و با انگیزه‌های مختلف با حکومت مستقر، مخالفت کرده‌اند و هر حکومتی، فراخور حال خود با مخالفانش رفتار نموده است. اینکه قطعاً باید با مخالفان برخورد نمود، امری آشکار است ولی اینکه در برابر آن‌ها باید به الگوی ارتباطی را در پیش گرفت، اهمیت دارد. شاید ساده‌ترین راه ممکن مجازات مخالفان باشد؛ چه بسا حکومت‌هایی که در این مواقع دست به سرکشی و مخالفت زده و ابراز مخالفت را بر نتاییده و دست به مجازات می‌زنند. برخی، آن‌ها را نادیده گرفته و مدارا می‌کنند و عده‌ای نیز با توجه به مقتضیات، از سر و روی استفاده می‌کنند. هدف این کتاب نیل به الگوی ارتباطی امیرالمؤمنین (علیه السلام) با مخالفانشان است به خصوص اینکه از ویژگی‌های حکومت علوی این بوده است که با گروه‌های مختلفی از مخالفان در دوران حکومت کوتاه خویش روبرو بوده است. در هر صورت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) برای حفظ آبرو و امنیت جامعه اسلامی بایستی با مخالفان برخورد می‌کردند، چون در غیر این صورت، ایشان همچنان به کارشکنی‌های خود ادامه داده و پایه‌های حکومت نه‌با را سست می‌نمودند. ولی از سویی در فرهنگ غنی اسلامی، استفاده از جنگ و خشونت تنها زمانی به‌کار می‌رود که دشمنان، جنگ را تحمیل کرده باشند و خود، فی‌البداهه آغازگر جنگ نیست. چنانچه علامه طباطبایی (رحمته الله) در کتاب المیزان به نقل از مصلح جهان اسلام، علامه کاشف الغطاء می‌نویسد: «اسلام پیشگام در جنگ نیست و با اختیار خود بدان مبادرت نمی‌ورزد، این دشمنان

هستند که جنگ را بر او تحمیل می‌کنند» (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۱۶۴). از طرفی دیگر در نگرش امیرالمؤمنین علی (علیه السلام)، مخالف، انسان است و تکریم و حفظ ارزش‌های انسانی بر همگان لازم است. تقید و تعهد ایشان به این مهم چنان است، هنگامی که خوارج با ایشان جنگیدند، آن‌ها را به‌عنوان منافق یا مشرک نخواندند بلکه فرمودند، اینان برادران ما هستند که علیه ما تجاوز کردند (حرعاملی، ۱۴۰۹: ۸۳). بر اساس عناصر ارتباطی که پیشتر گفته شد (منبع، پیام و مقصد)، اینکه امام علی (علیه السلام) به‌عنوان منبع ارتباطی به چه صورت با مخالفان ارتباط برقرار می‌کردند، همین‌طور لزوم شناخت مخاطب (در اینجا مخالفان و شرایط ایشان، برای نیل به الگوی ارتباط امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) با مخالفان ضروری می‌نماید.

این کتاب بر آن است به‌استناد از تحلیل محتوای کیفی خطبه‌ها و نامه‌های نهج‌البلاغه که در ارتباط با مخالفان امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) است، به دیدگاه‌ها و نقطه‌نظرات ایشان دست یابد و بتواند الگوی ارتباطی ایده‌آل را جهت بهره‌گیری در موارد مشابه ارائه دهد.